

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 129 2008

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2009 och för recensioner 1 september 2009.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Magnus Ullén.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-26-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2009

Jag är vidare kritisk till de antaganden om ett slags läsar- eller åskådardfenomenologi som de pragmatiska fiktionsteorierna utgår ifrån, där man tycks anse sig kunna säga hur läsare uppfattar och tolkar olika inslag i fiktionsframställningar. Det är enligt min uppfattning oklart vilket värde och status dessa resonemang egentligen har och i vilken grad de svarar mot och beskriver hur receptionen av fiktion egentligen går till.

Man kan också ha synpunkter på det syntetiserande anslaget i Johanssons arbete. När man sammanställer tidigare forskning på detta sätt riskerar man alltid att göra visserligen nödvändiga men ändå problematiska grupperingar av forskare och enskilda uppfattningar. Vid några tillfällen kan man ställa sig frågande till de sammanställningar Johansson gör. Det gäller till exempel hans diskussion av olika fiktionsteorier. Jag uppfattar inte att de fyra varianterna är kongruenta då den fjärde – ”the imagination theory” – tycks beskriva själva fenomenet fiktion medan de tre övriga kan knytas till olika uttrycksformer eller författarintentioner. Det tycks också vara denna teori som Johansson själv faktiskt utgår ifrån.

Dessutom finns risken att inga synpunkter tillåts vara riktigt radikala, i stället inordnas de under och förklaras i relation till en större tradition. Detta leder vid några tillfällen till att uppfattningar som framställts som distinkta alternativ nu reduceras till beskrivningar av olika aspekter av ett och samma fenomen, där Johansson menar sig veta vilket detta fenomen är.

Den typ av sammanställning och utvärdering av tidigare forskning som Johansson gör sker alltid i sin tur alltid utifrån en position präglad av vissa antaganden, syften och föreställningar. Just den positionen diskuterar Johansson för lite.

Avhandlingen mynnar inte ut i en enda enskild tes, istället flyttar Johansson fram forskningen just genom att på ett grundläggande sätt sammanställa, redogöra för och kritiskt pröva aktuella ståndpunkter och teorier. Detta mynnar ut i en generell modell för narrativ fiktionsrepresentation. Avhandlingen bör därför få stor betydelse inte minst därför att den, på svenska, samlar upp tidigare forskning inom en viss tradition och lägger en grund för fortsatta studier i detta och relaterade ämnen. Johanssons avhandling kommer att fungera som ett standardverk i dessa frågor som man inte kommer att kunna gå förbi.

Greger Andersson

Maria Engberg, *Born Digital. Writing Poetry in the Age of New Media*. Uppsala 2007.

Aya Karpinskas ”ek-stasis” kan kortfattat beskrivas som en tredimensionell, geometrisk diktkonstruktion där ord står, hänger, ligger och svävar, en del nära en del längre bort. Du ser dem ovanifrån, underifrån, bakifrån och från sidan, vissa fullt läsbara, andra skymda till en del eller kanske helt. Du styr din läsning mycket konkret genom att välja perspektiv, avstånd och vinkel och utforskar på så sätt bokstavligen dikten. Andra digitala dikter kräver ingen eller begränsad aktivitet från sin läsare och fungerar snarare som korta bildsekvenser eller videoklipp. Ingrid M. Ankersons ”While Chopping Red Peppers” är en animerad diktsekvens som integrerar bilder, textrader och ljud. En kvinna läser dikten och då och då hörs ljudet från paprika som hackas. För att få dikten uppspelad/uppläst måste man klicka på ”Watch Red Peppers” på förstasidan, vilket ger en indikation om diktens karaktär.

I sin avhandling *”Born Digital. Writing Poetry in the Age of New Media”* (167s + CD) tar sig Maria Engberg an Karpinskas och Ankersons verk vid sidan av ett antal andra digitala dikter med framträdande multimediala inslag (bilder, ljud, grafik, video, animeringar). Engberg visar i sina analyser hur de multimedia aspekterna i allra högsta grad är betydelsebärande; diktens konstruktion på olika nivåer är en mycket central del av verken och avgörande för förståelse och tolkning. En utgångspunkt för avhandlingen är bristen på fungerande analysverktyg när det gäller dessa digitala lyriska uttryck – traditionell litteraturteori och metod räcker helt enkelt inte till när stilistiska och strukturella effekter och egenskaper hos dessa dikter ska beskrivas. Avhandlingens syfte är därför att utifrån analyser av enskilda dikter formulera en analytisk metod och utveckla kritiska begrepp som underlättar i beskrivningar och tolkningar av den här typen av diktverk. Mot bakgrund av att genren är nästintill okänd bland svenska litteraturforskare och även internationellt sett är ett relativt utforskat område, är avhandling även avsedd att fungera som en ingång till den digitala poesin och öka kunskapen om digital litteratur i allmänhet.

I inledningen diskuteras begreppet digital poesi (”digital poetry”) som Engberg väljer att använda framför jämförbara termer som ”e-poetry”, ”new media poetry” och ”cyberpoetry”. Termen ska förstås som ett samlingsnamn för dikter och andra typer av lyriska verk som är skapade i och för en di-

gital miljö oavsett typ och innehåll. Avhandlingsförfattaren ansluter sig till Talan Memmot som menar att digital poesi är en mycket vid kategori och i princip omfattar alla verk som förmedlas digitalt och kan karaktäriseras som poesi. Efter det konstaterandet gör Engberg en första distinktion och urskiljer två huvudtyper av digital poesi: digitaliserade verk ("digitized" works) och verk som är digitalfödda ("born digital"). Enkelt uttryckt är digitaliserade verk inte beroende av digital teknik på ett konstnärligt plan, medan "digitalfödda" verk är helt avhängiga den digitala miljön och använder den digitala tekniken som ett estetiskt verktyg i uttryck, innehåll och konstruktion. Engberg skriver: "Born digital, then, is in this context designated for poetic work made with the authorial intention to specifically engage, question, and explore digital means of poetic and artistic creation." (4) I digitalfödda dikter finns även möjligheten för författaren att låta innehåll och tematik gå igenom i strukturen och därmed i själva tillägnandet av diktverket. Läsarens aktivitet och utforskande av diktens struktur blir med andra ord nödvändig inte bara rent praktiskt för att så att säga komma åt texten, utan även för upplevelsen och förståelsen. Utifrån denna distinktion kan Engberg avgränsa sitt material – avhandlingen behandlar uteslutande digitalfödda verk, som dock för enkelhetens skull kallas digitala dikter/digital poesi i framställningen (och så fortsättningsvis även här).

Digitala dikter läser man inte enbart, understryker Engberg, man *upplever* dem – läser, lyssnar, tittar och interagerar. Flera sinnen är aktiverade och avhandlingen intresserar sig för just hur det litterära verkets materiella ytnivå generer och avkräver fysisk aktivitet hos läsaren. Den digitala dikten formeras rent faktiskt i mötet med läsaren – den framträder ju egentligen först när datorn exekverar processer på läsarens begäran (när denna klickar, flyttar muspekaren, trycker på tangenter). Med andra ord kan man säga att läsarens aktivitet och fysiska upplevelser förkroppsligar dikten. En central teoretisk utgångspunkt i *Born Digital* är N. Katherine Hayles resonans kring litterär materialitet. Materialitet är här inte enbart de fysiska betingelserna hos ett litterärt verk utan något som framträder i samspelet mellan fysiska egenskaper och dess konstnärliga strategier. Centralt är också hur användaren interagerar med verket både i betydelsen faktiskt utforskande och tolkningsmässigt. Detta synsätt kräver analyser av litterära verk som inkluderar dessa aspekter och Hayles förordar det hon

refererar till som "media-specific analysis". Engberg håller helt med Hayles men anser att det finns risk att hennes benämning förstås reducerande som gällande enbart det fysiska mediet för lagring och presentation, och föreslår därför termen "materially specific analysis".

Engbergs definition av begreppet litterär materialitet presenteras redan på avhandlingens första sida: "I define materiality of the literary artifact as created through both physical components and the author's poetic and aesthetic choices as well as through the reader's engagement and investment in the experience, and the larger socio-historic context in which the artifact exists and its reception takes place" (1). Begreppet utreds vidare i första kapitlet, "Technopoetics", där avhandlingsförfattaren redogör för de viktigaste teoretiska inspirationskällorna. Vid sidan av Hayles, vars teoretiska diskussioner huvudsakligen utgår från digitala medier, har Engberg även tagit intryck av textkritikern Jerome McGann och hans tankar kring betydelsen av traditionella tryckta texters fysiska egenskaper. McGann argumenterar som bekant för att inte bara att det språkliga, den lingvistiska koden, beaktas i analyser av litterära verk utan även den bibliografiska koden (typsnitt, bindning, format etc.) eftersom den inverkar på texten och därmed styr upplevelsen av verket.

Johanna Drucker bidrar med ett tredje grundläggande perspektiv på materialitet som inte i första hand rör språkliga dimensioner utan fokuserar det Drucker kallar "graphesis". "Graphesis" är det visuella uttrycket, dess funktioner och betydelse för meningsskapande och förståelse. Av störst intresse för avhandlingens analyser är emellertid Druckers resonans kring förhållande mellan det verbala och det visuella. Druckers teorier om det visuella är en dimension som, menar Engberg, måste ingå i diskussioner om litteraturens materialitet: "Adding Drucker's work to the discussion of McGann and Hayles brings the visual as an important addition to the concept of 'the materiality of literature,' a definition that needs to include the graphical, to paraphrase McGann, as a complementary but distinct code system." (40)

Det första kapitlet rymmer utöver teoretiska begreppsdiskussioner även en översikt under rubrikerna "Digital Poetry as a Field of Practices" och "Modes of Dissemination and Production". Engberg konstaterar att forskningen om digital poesi är ung och ytterst begränsad – det finns blott tre monografier i ämnet: Loss Pequeño Glaziers *Dig[iT]al*

Poet(I)c(s). The Making of E-poetries (2002), Brian Kim Stefans *Fashionable Noise. on Digital Poetics* (2003) och nyligen utgivna *Prehistoric Digital Poetry. An Archaeology of Forms 1959–1995* (2007) av Christopher Funkhouser. Vidare nämns fyra samlingsverk i form av antologier och proceedings där *Close Reading New Media. Analyzing Electronic Literature* (red. Van Looy och Bactens) var först ut 2003 och *The Aesthetics of Net Literature. Writing, Reading and Playing in Programmable Media* (red. Peter Gendolla och Jörgen Schäfer) publicerades 2007. Antalet artiklar och konferensbidrag är mer omfattande, skriver Engberg, och listar ett tjugotal namn på forskare däribland N. Katherine Hayles, John Cayley, Talan Memmott, Stephanie Strickland och Raine Koskimaa. Bland det tjugotal praktiker som radas upp återfinns bland andra Jim Andrews, Robert Kendall, Jim Rosenberg, Mez och Judd Morrissey samt flera namn som också finns i uppräknningen av teoretiker. Digital poesi, framhålls det, är ett engelskspråkigt fenomen – digital poesi skrivs/skapas, analyseras och diskuteras på engelska. Vidare presenteras viktiga forum, konferenser etc. för digital poesi och på den bifogade CD-skivan finns länkar till hemsidor för dessa.

Den analytiska delen av avhandlingen är indelad i tre kapitel som utifrån ett användarperspektiv analyserar spatiotemporala strukturer, visuella uttryck och meningsskapande processer i multimedial form i ett urval digitala dikter. I avhandlingens andra kapitel, "Multidimensional Poetic Worlds: Exploration and Manipulation" behandlas fyra digitala verk: Aya Karpinskas "ek-stasis", Mary Flanagan's "[the house]", Stephanie Stricklands *Vniverse* och *riverIsland* av John Cayley, där de två senare analyseras mer ingående. Gemensamt för dessa verk är att det spatiala rummet är av avgörande betydelse både på ett strukturellt, konstruktionsmässigt plan och tematiskt. Tid präglar även upplevelsen i flera avseenden: det tar tid att utforska verken, de animerade sekvenserna är temporal och kräver sin tid, liksom datorns processer som effektuerar läsarens val. I syfte att understryka diktverkens spatiotemporalitet introducerar Engberg begreppet "poemevent" som hon "propose[s] to use to signify the poetic work's meaning-making strategies, material, author/s/, and reader/s/" (44). Digitala diktverk av den här typen föds i mötet med användaren som väcker liv i det genom att utforska och manipulera, genom att ge sig in i verket, navigera i det och på så sätt aktivera processer. Det är först då det blir möjligt att skapa mening och förstå dikten.

I kapitel tre som har rubriken "Cinematographic Poetry: Animation and Multimediality" tar sig Engberg an digitala dikter skapade med programmet Flash (Flashdikter) av Thomas Swiss, Ingrid Ankerson, Megan Sapnar och Young-Hae Chang Heavy Industries. Till skillnad från dikterna i det föregående kapitel som kräver stora insatser från användarens sida, kännetecknas dessa av att läsaren inte behöver anstränga sig för att få tillgång till verket, något som avhandlingsförfattaren markerar genom att här tala om användaren som "reader/viewer/listener" istället för som tidigare "reader/user". Ett centralt inslag i dikterna är textuell animering och utifrån det föreslås benämningen cinematografiska dikter ("cinematographic poems") där 'cinema' betyder 'rörelse' och 'grafiska' avser 'skrivande'. Avsnittet undersöker förhållandet text-bild-ljud som en oupplöslig enhet – diktens ord kan till exempel inte lyftas ur sin multimediala miljö utan att det får stora konsekvenser för tolkningen. Relationen mellan diktens olika mediala element ser olika ut och kan fungera förstärkande, kontrasterande, specificerande, förtydligande etc. Ett visst ords betydelse kan med hjälp av bilder och/eller ljud preciseras eller tvärtom fördunklas. Engberg talar om ett spektrum från ett tillstånd av överensstämmelse och harmoni mellan text, ljud och bild i vissa verk till ett förhållande som präglas av dissonans och motsägelser. Den senare typen, påpekar Engberg, slår ofta över och upphör att vara cinematografiska verk eftersom de tenderar att kräva ökad fysisk aktivitet från läsaren och göra denna till reader/user snarare än reader/viewer/listener.

I avhandlingens sista kapitel som har rubriken "Visual Noice Poetry" analyseras dikter av Jonathan Carr, Andy Campbell, Jim Rosenberg och Ann Frances Wysocki. Visuellt brus definieras som "generated by a tactilely responsive surface in combination with visual excess which requires an embodied engagement from the reader/user in order for a reading to take place." (115) De utvalda diktverken karaktäriseras just av att de använder ord i överflöd, i lager på varandra, i täta rader etc. vilket ger läsaren intryck av visuellt brus, därav benämningen. I de två första dikterna åstadkoms det visuella bruset kinetiskt – orden rör sig på och utmanar läsaren som söker efter mening och sammanhang mellan ordens innebörd och deras förhållanden på skärmen. Wysocki's *Leaved Life* beskrivs relativt utförligt och ägnas en ingående, längre analys där det visuella och kinetiska brusets funktion diskuteras och tolkas. Den här typen av digitala dikter har föregångare inom den icke-digi-

tala världen. Engberg nämner Susan Howe, Charles Bernstein, Steve McCafferty och Susan Waldrop som exempel samtidigt som hon gör klart att en fundamental skillnad ligger i det tryckta mediets statiska varande – läsaren av en tryckt dikt kan inte påverka bruset, vilket en digital dikt kan tillåta och rentav uppmana till.

Maria Engberg utför i sin avhandling ett beundransvärt pionjärbete – forskningen om digital poesi är mycket begränsad i Sverige och även internationellt sett finns, vilket också framkommer i undersökningen, bara ett fåtal större studier. Att vara verksam i ett nytt, framväxande forskningsfält och studera litterära verk som för de allra flesta är helt främmande är speciellt. Obruten mark innebär frihet och nästintill obegränsade möjligheter i valet av infallsvinklar, teoretiska metoder och perspektiv, samtidigt som det faktum att föremålen för undersökningen är obekanta för det stora flertalet läsare bromsar och ställer höga krav på pedagogisk förmåga. När verken som analyseras dessutom är avhängiga datormiljön som de verk Engberg analyserar kompliceras det hela ytterligare. Att tillgängliggöra verk på eller via en bifogad CD-skiva är naturligtvis utmärkt, men verkbeskrivningar är oundgängliga för att möjliggöra analyser eftersom avhandlingsläsaren omöjligt kan överblicka strukturella, innehållsliga och funktionella egenskaper hos dikterna. Som en följd av detta tenderar studier av digital litteratur ibland att fastna i det deskriptiva på bekostnad av det analytiska. I *Born Digital* är beskrivningarna av de litterära verken oundvikliga och därtill mycket klagörande, vilket inte hindrar att ansträngningen och svårigheterna det medför att i ord beskriva multimediala dikter beroende av datorteknik blir ett pseudoproblem som, särskilt i en avhandling som hävdar betydelsen av litterär materialitet, blir lite motsägelsefullt.

Avhandlingstiteln *Born Digital. Writing Poetry in the Age of New Media* för tankarna till Marjorie Perloffs centrala verk *Radical Artifice. Writing Poetry in the Age of Media* (som också påpekas i en fotnot). Titeln är emellertid inte oproblematiserad och jag ställer mig särskilt frågande till påståendet att framställningen handlar om att skriva poesi. Dikterna beskrivs och analyseras ur ett klassiskt användarperspektiv; det är helt enkelt "close readings of digital poems" (9). Läsarens centrala roll klagörs tidigt: "In my analyses I am primarily interested in what meets the reader's, or perhaps better, the user's eyes, ears, and body. I see this approach as a way of addressing the embodiment of both the poetic

work and the reader/user engaging with it." (7) I de längre analyserna är författarna (särskilt Strickland, Cayley och Wysocki) visserligen mer framträdande, men det handlar fortfarande om beskrivningar och tolkningar som främst utgår från läsarens synvinkel. I sammanhanget kan nämnas att jag för enkelhetens skull refererar till de personer som tillägnar sig dessa digitala dikter som läsare. Engbergs val att i syfte att understryka att de inte enbart läser använda benämningarna reader/user (kap 2, 4) och reader/user/viewer (kap 3) är förvisso förtydligande men väl otympligt.

"Born digital" är en slagfärdig benämning på digitala verk beroende av datorn för sin tillblivelse och existens, men om man hårdrar det kan majoriteten av alla i nutid producerade texter betecknas som digitalfödda oavsett om de är avsedda för digitala eller tryckta medier. Digitaliserade verk utgör, som också nämndes tidigare, en andra kategori som enligt Engberg inte är beroende av det digitala mediet för "poetic and aesthetic effects" (3). I digitaliserade verk, fortsätter Engberg, är mediet "minimized in order to foreground the content or to mimic a print layout" (3) till skillnad från digitalfödda verk som "uses digital technology beyond mere digitization" (3). Distinktionen fyller sitt syfte såtillvida att kategorin digitalfödda verk mejslas ut och definieras, men jag förvånas över hur andra typer av digitala verk förs samman huller om buller under benämningen digitaliserade verk. Här ryms såväl digitala fulltextversioner, som hypertextversioner av verk med interna och externa länkar med verkinherent innehåll eller nytt material (Eliot's *The Waste Land* får tjäna som det enda exemplet). En utvecklad och mer nyanserad diskussion som omfattar även annan digital litteratur och spel vore önskvärt, särskilt med tanke på att avhandlingen riktar sig till läsare obevandrade i fältet.

Slutligen ställer jag mig frågande till beslutet att i avhandlingstiteln använda termen "new media" trots att den i framställningen avförs till förmån för "digital" eftersom den: "already feels dated: how long will digital media be seen to constitute 'new media'?" (21). Engberg antyder förvisso att "new media" här signalerar avhandlingens hemmahörande i forskningsfältet "new media studies" (21), men det är inte utan att man misstänker att Perloffs titel har varit avgörande.

De termer Engberg introducerar utifrån sina verkanalyser är tydligt definierade och fungerar väl. Ibland kunde termen i fråga tillämpas i högre grad i själva analyserna (det gäller särskilt "poem-

event”), men över lag känns terminologin ledigt naturlig vilket är ett tecken på att termerna behövs och är funktionella. En invändning gäller innebörden av ”graphical” som används dels mer eller mindre synonymt med ”visual” i enlighet med Johanna Druckers resonemang om graphesis, dels i betydelsen ”skrivande” i termen cinematografisk (som ordagrant betyder ”writing movement”), vilket inte är helt oproblematiskt.

Born Digital. Writing Poetry in the Age of New Media är välskriven och väldisponerad med klargörande underrubriker. Avhandlingen är förhållandevis kort sidmässigt, men icke desto mindre en perspektivrik och inspirerande framställning. Tyvärr saknas emellertid en samlad forskningsöversikt, vilket är olyckligt eftersom avhandlingen främst vänder sig till läsare för vilka digital litteratur är ett nytt område. Forskningen om digital poesi är som nämnts mycket begränsad, men det hindrar inte att de viktigaste verken presenteras mer utförligt. En forskningsöversikt kunde förstås även med fördel vara vidare och omfatta övrig forskning som är central i avhandlingen.

Avslutningsvis sammanfattas avhandlingens resultat mycket kortfattat i ”Looking Ahead” varefter två områden som Engberg spår kommer att få en framträdande roll inom digital poesi presenteras: ”code poetry” och ”3D writing”. Att införa nytt material i avslutningen är annorlunda och jag kan inte låta bli att undra varför det inte integrerats i avhandlingen istället. Förhoppningsvis kommer de emellertid att ges utrymme i den reviderade version av avhandlingen som enligt författaren planeras för utgivning i USA.

Maria Engbergs avhandling är ett viktigt och efterlängtat bidrag till forskningen om digital litteratur som har bäring även på traditionell litteraturforskning. Rollen som introduktör av digital poesi med de pedagogiska krav som följer med den uppgiften axlas med glans utan att det görs avkall på stringens och analytisk skärpa. Att avhandlingen kommer att läsas av forskare intresserade av digital litteratur är det inte tvivel om, jag hoppas bara att den även når sin uttalade målgrupp, de icke redan frälsta. För hur den än är, cyberrymden är en del av dagens litterära landskap. Det gäller bara att höja blicken från det välbekanta och välkomna det ovana, det annorlunda. Att det händer spännande saker med litteraturen i detta digitala element visar *Born Digital* med allt önskvärd tydlighet.

Anna Gunder